

Rákos B. Raymund két könyve Kelemen Didákról. *Ugye, atyafiak? ! Isten szolgája.* P. Kelemen Didák élete. Róma, 1975. 855 l. – P. Kelemen Didák levelei. 1714–1743. Sajtó alá rendezte: Rákos B. Raymund. Róma, 1978. 371 l.

A töröktől visszahódított területeket legfőképpen a ferencrendiek kezdték pasztorálni. Dél felől két tartományuk is küldött szerzeteseket. A bosnyák rendtartomány a XVIII. században a Duna mentén fölfelé egészen Budáig tizenkét zárdát alapított. A Szent Lászlóról elnevezett provincia Zalában, Somogyban és Baranyában szervezett kolostorokat. Ugyanekkor északnyugati irányból is jöttek a ferencsek az úgynevezett mariánus – Máriáról elnevezett – provinciából. A rendtagok közül a paphiány miatt soknak kellett plébániai munkát is vállalnia, de ilyen esetben is több hetet kellett a kihelyezett szerzeteseknek a kolostorban tölteniök, s mint a plébániák vezetői vagy beosztott káplánjai, továbbra is tartották az úgynevezett szegénységi fogadalmat, azaz pénzüket maguk nem kezelhették, jövedelmük nagyobbik részét pedig kolostorainak kellett átadniuk.

A ferencseknek az az ága, melynek Kelemen Didák is tagja volt, az úgynevezett minoriták közvetlenül a török veszélye elmúltá után tíz zárdát alapítottak. A rend tagjait általában az egyszerűség, közvetlenség jellemezte és jellemzi ma is. Népszerűséget elsősorban a szegényebbek között szereztek maguknak. Ebben a korszakban azonban majdnem minden társadalmi osztály érdeklődése feléjük fordult, hiszen mozgékonyabbak voltak, mint a többi rend tagjai, s hamarabb fölhalálták magukat az új helyzetben, mely elsősorban azt követelte meg a papságtól, hogy minél többet járják a lassan benépesülő országrészeket, s prédikációikkal erősítsék a még mindig csüggedt telepéseket. A templomok egy része elpusztult. Iskolák alig voltak. Megnőtt tehát az élőszo, a szentbeszéd szerepe. Az egyháztörténet följegyzett néhány kiemelkedő szónokot, s mellettük egész sor jelentékeny prédikátor működött. Legtöbben nem adták ki beszédeiket nyomtatásban, fennmaradt azonban például Náray György kézíratos beszédeggyűjteménye, mely a falusi hívek körében szerzett számára népszerűséget.

A XVIII. század előtti magyar nyelvű prédikációs gyűjtemények egyik érdekes darabja Landovics Istváné, aki kötetének előszavában is megírja: barátainak tanácsát, hogy latinul jelentesse meg beszédeit, nem fogadta meg, aki érteni

akarja őket, majd megtanul magyarul, „... kinek kedves a haza, kedvelje nyelvét is”. Illyés András püspök *Megrövidített ige'* című kétkötetes gyűjteménye azzal a céllal jelent meg a XVII. század végén, hogy beszédeik elkészítésében segítse a falusi plébánosokat. A XVIII. században aztán megsűrűsödnek a magyar nyelvű prédikációs kiadványok. Szerzőik kimondva-kimondatlanul Pázmányt tartották mintájuknak, beszédek tömörsége, képek láttató ereje természetesen messze az övéi mögött marad. A minorita Kelemen Didák (1683–1744) mindenestre a jobbak közül való. Élete, prédikációs működése s maga a jelenség mindenképp megérdemli, hogy nem kerüljön feledésbe, s már csak ezért is elismerés illeti Rákos B. Raymundot, aki két izgalmas útikönyv és több imakönyv megjelentetése után minden energiájával az életmű feltámasztásán fáradozik.

Az *Ugye, atyafiak? !* részletes, gazdagon dokumentált pályakép. A szerző érzéletes képet rajzol hősről, felhasználva elődeinek munkáját is. (Kelemen Didákról Csák Alajos Cirjék írt könyvet, s halálának kétszáz éves évfordulóján emlékfüzetet adott ki róla a miskolci ferences rendház.) Könyve első fejezetében Kelemen Didák családjáról, erdélyi környezetéről ír. A Bécs felszabadításának évében született Sámuel – mert a keresztségben ezt a nevet kapta – Kanta-Kézdivásárhelyen tanult a minoritáknál, s 1702-ben kezdte újoncúvét a szerzet akkoriban igen híres főházában, Eperjesen. A teológiát kivételes eredménnyel végezte: kétszeres képesítéssel. 1708-ban szentelték pappá. A tehetséges fiatal papra fölfigyelt Károlyi Sándor, és arra kérte, hogy Nagybányán teremtsen lelkipásztori központot, mert a kuruc-labanc háborúk nyomán teljesen kiürült és tönkrement az ottani szerzetes ház. Kelemen Didák itt kezdte hát működését, iszonyatos körülmények között: a városban éhínség és pestis dúlt. A fiatal szerzetes „Missionarius formában” járta a vidéket, gyónatott, keresztelt és temetett. Híre messze földre eljutott, még „csodatetteit” is följegyezték. (Egy ilyen „csodáját” ábrázolja a keresztelőszentpáli temetőkápolna fogadalmi oltárképe.)

1713-ban a rend főnöksége Egerbe helyezte házfőnöknek. Itt is nehéz szerep várta: a rombdólt mecset helyett új istentiszteleti helyet kellett építtetnie. útját gyalogszerrel tette meg, ami a bizonytalan viszonyok és a nagy távolság miatt nem is lehetett olyan egyszerű vállalkozás. Később is hatalmas távolságokat gyalogolt be: Eger csak központja volt életének, ám itteni tartóz-

kodása során végigjárta a Tisza-vidékét. Tudvalevő, hogy ezen a tájon a Rákóczi-szabadságharc után hatalmas volt a pusztulás. Kelemen Didák írja leveleiben, hogy olyan községben is megfordult útjai során, ahol fél évszázada nem láttak papot. „Pápis-ták felesen vagynak” – jegyezte fel a minorita szerzetes, s igaza volt, hiszen 1710 körül a tiszai részeken alig-alig volt katolikus plébánia.

1715-ben újra Nagybányára helyezték, házfőnöki minőségben. Innen került a rendfőnöki székbe 1717-ben. Megválasztása után körlevelet intézett a rend tagjaihoz, amelyben a hajdani engedelmesség visszaállítását szorgalmazta, s arra kérte a minoritákat, minden erejüket és tehetségüket szenteljék a pasztoráció munkájának. Közben változatlan hevességgel folytak a török elleni felszabadító harcok. Egy ideig Kelemen Didák is az ország déli részén volt: onnan küldögette nagyszerű beszámoló leveleit Károlyi Sándor grófnak. Kilenc beszámolója, melyet a harcok állásáról, a hadiszerezse alakulásáról küldött – s amelyek a Rákos B. Raymund által kiadott levelezés-kötetben is szerepelnek –, a törénészek számára is értékes kútfők.

A török háborúk idején, de kivált a háború befejezése után rendkívül mérteket öltött a pestis-járvány. A védekezés módja egyszerű volt: a fertőzött vidékeket egyszerűen körülzárták, s aki ki akart jutni onnan, rálöttek. Kelemen Didák valóban hőiesen próbált segíteni a szenvedőkön, gyakran hosszú utakat tett meg, és soha nem riadt vissza a súlyos betegektől. Károlyinak beszámolókat küldött a járványsújtotta vidékekről, s a gróf az ő tudósításai nyomán igyekezett eljuttatni a falvakba a legszükségesebb segítséget. Kelemen Didákot ekkor már „szent emberként” tisztelte a vidék népe.

Első nyomtatott beszéde, melyet Koháry Judit fölött mondott, 1718-ban jelent meg. Már ez a szónoklata is érdekes abban a vonatkozásban, hogy tudatosan törekedett benne a magyaros fordulatok minél gyakoribb alkalmazására, még a közhasznú latin kifejezéseknek is kereste a magyar megfelelőit.

Alighanem 1718-tól kezdett rendszeresen prédikálni, ekkortól gyűjtötte azokat a beszédeit, melyeket 1729-ben adott ki *Búza fejek* címmel. A kor beszédstílusát egyfajta kedélyesség, „tereferelés” jellemezte. A pálos Csuzy Zsigmond, aki Kelemen Didákkal egyidőben működött, ilyen címekekkel adta ki prédikációs köteteit: *Zengedező sípszó* (1723), *Evangéliomi trombita* (1724), *Kosárba rakott aprólékos morzsák* (1725). Abraham a Santa Clara nyomán a szónokok

példázatok sokaságával éltek, gyakran idézték a szentírási szövegeket, legszívesebben a példabeszédeket, s hallgatóik megnyerése érdekében gyakran szőttek előadásukba szójátékokat. A *Búza fejek* írója sem ment ettől a gyakorlattól. Kötetét – melyhez ajánlást is írt – az egyházi év eseményeinek sorrendjében állította össze, azaz Advent első vasárnapjára írt beszédével kezdte, s Húsvét vasárnapjával végezte. Beszédei közül kiemelkedik a nagypénteki, melynek egy részletét azért érdemes idéznünk, hogy megismerjük belőle a kor szónoki stílusának jellemző jegeit s azt az érdekes latin–magyar „keverékenyvelvet”, mely a hallgatók számára bizonyára érthető volt: A beszéd az Olajfák-hegyének leírásával indul, hol „Krisztus szent testéből nagy öreg csepp vérek serkedezének; úgyhogy guttae sanguinis decurrentis ugyan alá folytának és olly bőséggel folytanak, hogy ruhái bé nem ihatták mindenestül a vért, hanem decurrentis a szomorú Jézusnak orcáján, mellyén, lábain nagy bővön lecsorgott és a földet megázattá”. Ezek a beszédek – ahogy Hermann Egyed írja kitűnő *Egyháztörténetében* – valóban „kedvességükkel” hatnak leginkább, s azzal, hogy majdnem mindig a szeretet gondolatát állítják a középpontba. (Érzésünk szerint Rákos B. Raymund könyve sokat nyert volna, ha a *Búza fejek* méltatásakor nem támaszkodott volna kizárólag a kötetről megjelent korábbi írásokra, beszámolókra, hanem alaposabban elhelyezi keletkezésének korába; így jobban kivilágított volna, hol érintkezik Kelemen Didák a kor prédikációs törekvéseivel, s mennyire felülmúlja a többi ferences prédikátort, például Bossányi Jánost.)

1729-ben Kelemen Didák Miskolcon lett házfőnök. Működése emlékét őrzi az 1734-ben elkészült úgynevezett Nagyboldogasszony temploma mellett levő minorita rendház és iskola. Sokszor, még a pozsonyi diétán résztvevők előtt is hangsúlyozta, milyen nagy a szerepe a népoktatás fejlesztésének. „Sok a lélek, aki legletetést várna.” – mondogatta.

Templom építések, templombelsőek megújítása, ismét katolikusá lett települések, községek, falvak jelzik Kelemen Didák életútját. Egyéniségéről is számos följegyzésünk maradt; ha a legendás és a túlzó elemeket lehántjuk rójuk, mélyen emberi, alázatos figura jelenik meg előttünk, aki valóban méltó követője volt rendje alapítójának, Assisi szentjének. Nem véletlen, hogy halála után szentség hírébe került, s Batthyány Ignác erdélyi püspök szorgalmazta boldoggá avatását. 1942-ben, a ferences rend-

akkori főnöke újra kérte a közben elakadt per folytatását, s ennek reményében a ferencesek újra ébresztették emlékezetét. A boldoggá avatás ügyének a Kelemen Didák Füzetek és a szentképek mellett bizonyára nagyobb hasznára volt egy Rómában megjelent írás, Monay Ferenc apostoli magyar gyóntató *Kelemen Didák, a Felső-Tiszavidék apostola* című füzet a „Katolikus Szemle kiskönyvtára” sorozatban. Az ő munkáját folytatja két könyvében Rákos Raymund. Ezekben a magyar irodalomtörténetírásnak is fontos fogódzkodat adott. Kétségtelen, hogy kivált az életrajz szerkezete meglehetősen laza, az előadást, az adatok felsorakoztatását megszakítják a szerző kommentárjai, személyes megjegyzései, ne feledjük azonban, hogy Rákos B. Raymund nem irodalomtudományi szakmunkát írt elsősorban, hanem a majdani – rendje által szorgalmazott és remélt – boldoggá avatás adatfeltáró előkészítésére vállalkozott. A kor iránt érdeklődő olvasónak függetlenítenie kell magát ettől a szemponttól. Ha így olvassa a könyvet, a XVII. század végének és a XVIII. század elejének sok ismeretlen, érdekes adaléka tárul föl előtte, melyeket a szerző valóban példamutató gondnal és szeretettel bányászott elő.

Még egy fontos mozzanatra irányítja figyelmünket Rákos Raymund két könyve és Kelemen Didák működése. Közhely azt emlegetni, hogy a piarista vagy a bencés iskolák mily nagy hatást tettek a magyar művelődés történetére. Felmérhetetlenül nagy azonban a ferencesek hatása is. Ez nem az iskolákon át sugárzott a magyar szellemi életbe, hanem a mindennapokban. A ferencesek a legmozgékonyabbak, mindenhová utat találnak – mint jelen esetben Kelemen Didák a legmagasabb főúri körökbe –, s ilyesformán közvetve ugyan, de erős befolyást gyakorolhattak a magyar szellemi életre. E hatás története még megiratlan. A Kelemen Didák életével, működésével foglalkozó két könyv mindenesetre jelentős adalékokat adhat majdani írójának.

Rónay László

Tarnóc Márton: Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában. Bp. 1978. Gondolat K. 267 l.

Tarnóc Márton könyve az erdélyi kultúrhistoria legizgalmasabb szakaszáról szól. Átvitt értelemben azonban többet ad: élesen exponált kép történelmünk első valódi értelmiségéről.

Óriási és nagyon alázatos munkával létrehozott alkotás. A hatalmas teljesítmény alig-

hanem első pillantásra nyilvánvaló. Bizonyos, hogy nem igen olvashatni népszerűsítő könyvet, amiben a források és a felhasznált irodalom jegyzéke az egész szöveg tizedrésznél is több. Az alaposabb utánanézés pedig kideríti: nincsen egyetlen kimaradt tétel sem. Tarnóc Márton Erdély magyar művelődéstörténetéről minden hozzáférhető adalékot összeszedett.

Ilyen nagy tudományos alapvetés mellett tulajdonképpen meglepő, hogy Tarnóc elérte sok tudós-népszerűsítő áhított célját: kellemes olvasmányt nyújt. Azt hiszem, igen nagy tudásanyagát sikerült a szűk szakmai érdeklődésen kívül emelni. Ahogy az ember a könyvet forgatja, olyan érzése támad, a szerző lehetne akár szépirodalom is. Hogyan jutnának különben eszébe olyan lelemények, mint – például – Geleji Katona István százaz munkáit „morózus, kemény arc” vonásaihoz hasonlítani? Vagy hogyan tudná olyan finom együttérzéssel boncolgatni Szalárdi János alkotói rejtélyeit, ahogyan teszi? A fejedelmi levéltáros körül – úgy tűnik – Tarnócnak külön könyvre elég mondanivalója gyűlt össze. Az itt megismert töredék kíváncsiságot kelt az egész iránt.

Az alázat e munkában nem az ábrázolt alakoknak szól, hanem magával a feladattal szemben nyilvánvaló. Mert akármilyen legyen is a látzat, a valóság az, hogy minden kutató meglepni szeret. Soha nem hallott állításokat előbányászni az anyagból. Tarnóc viszont éppen az ellenkezőjére vállalkozott. Fogta a magyar történelem egyik legtöbbet emlegetett közhelyét, mi szerint Bethlen Gábor és a két Rákóczi György kora virágzó művelődéstörténeti időszak Erdélyben. És leírta ennek az állításnak az adatait. Vállalkozásában az a meglepő, hogy eddig másnak nem jutott az eszébe. Állandóan csak beszéltünk erről a bizonyos virágzásról, az ezer felé szóródott adatok összegyűjtésére azonban nem történt kísérlet. Tarnóc Mártonnak igen nagyok az érdemei.

A könyv irodalom-centrikussága mégis kétségtelenül szembeszökő. E tényt lehetne akár kritikai észrevételként is szóvátenni. Nem lenne azonban igazságos. Az értelmiségi tevékenység előtérbe állítása ugyanis leszűkíti ugyan a művelődéstörténet fogalmát, de az arányok megválasztása nem Tarnócon múlott. Azért írt elsősorban irodalomtörténetet, mert az összegyűjthető összes művelődéstörténeti adalékból sem kerekedik ki több egy bevezetőfejezet anyagánál. Meg aztán a tárgyalt korszak jellegéhez illik is az értelmiség szerepének túlméretezettnek tűnő ábrázolása. Kevés időszakban kaptak ugyanis a könyv